

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

علویان طبرستان

(از ظهور تا سقوط)

احمد رضا بهنیا فر

عضو هیأت علمی

گروه معارف اسلامی

دانشگاه آزاد اسلامی واحد دامغان

«فهرست مطالب»

صفحه	عنوان
۱	سفن ناشر
۲	مقدمه
۷	فصل اول: پیدایش فرقه‌ی زید و عقاید آن‌ها
۹	بخش اول: پیدایش فرقه‌ی زیدیه
۹	منشاء پیدایش زیدیه
۱۰	قیام زیدیه بر علیه امویان
۱۲	عقاید و اندیشه‌های زیدبن علی
۱۴	بخش دوم: اصول عقاید شیعه‌ی زیدیه
۱۴	اینگ اصول و عقاید فرقه‌ی زیدیه
۱۴	۱. تومید و ومدت مضرت مق
۱۶	۲. امامت
۱۸	۳. عدالت
۱۹	۴. وعد و وعید
۲۰	۵. مرتکبین گناهان کبیره
۲۱	دیدگاه زیدیه در مسئله‌ی خلافت
۲۵	بخش سوم: فرقه‌های شیعه زیدیه
۲۵	فرق زیدیه و پیدایش آن‌ها
۲۶	۱. جازودیه
۲۸	۲. جریریه (سلیمانیه)
۲۹	۳. صالمیه
۳۰	۴. بقریه

۳۲	ارتباط زیدیه و معتزله
۳۴	زیدیه و مسئله‌ی اجتهاد
۳۷	موارد افتراق و اشتراک شیعه‌ی امامیه و زیدیه
۳۷	الف: موارد افتراق
۳۸	ب: موارد اشتراک
۴۱	فصل دوم: موقعیت جغرافیایی و تاریخی طبرستان
۴۳	بخش اول: موقعیت جغرافیایی
۴۳	مفتصات جغرافیایی طبرستان
۴۶	وجه تسمیه طبرستان و مازندران
۴۹	راه‌ها و دژها و شهرهای طبرستان
۵۱	منطقه‌ی گرگان و توابع آن
۵۳	بخش دوم: موقعیت تاریخی طبرستان
۵۳	طبرستان در دوران قبل از اسلام
۵۴	سلسله‌های تاریخی طبرستان
۵۴	۱. قارنیان
۵۴	۲. باوندیان
۵۵	۱. کیوسیه
۵۶	۲. اسپهبدیه
۵۶	۳. کینفواریه
۵۶	۳. دابویهیان (گابارگان)
۵۷	۴. پادوسپانیان
۵۷	فتح طبرستان و ورود اسلام به این منطقه
۶۱	مکام عرب در سرزمین طبرستان
۶۵	فصل سوم: زمینه‌های ماکمیت یافتن علویان بر طبرستان

- ۶۷ بفش اول: ریشه‌های تاریخی دعوت علوی
- ۶۷ بیعت سقیفه و پیامدهای آن
- ۶۹ شفعیت مضرت علی(ع)
- ۷۰ برافورد امویان با علی(ع) در مورد خلافت
- ۷۱ حادثه‌ی کربلا و اثرات آن
- ۷۵ بفش دوم: قیام‌های شیعی زمینه‌ساز نهضت علویان
- ۷۵ سرآغاز جنبش زیدیه در قرن دوم هجری
- ۷۵ نگاهی کوتاه به زندگی زید
- ۷۶ انگیزه‌های قیام زیدبن علی
- ۷۸ آغاز جنبش زیدیه
- ۷۹ شهادت زید و اثرات آن
- ۸۰ جنبش یمیی‌بن زید علوی
- ۸۳ قیام محمد نفس زکیه
- ۸۵ جنبش ابراهیم‌بن عبدالله در بصره
- ۸۶ جنبش صامب فح
- ۸۷ فروج یمیی‌بن عبدالله در دیلم
- ۸۹ قیام‌های علویان در سال ۱۹۹ هجری (ابن طباطبا و ابوالسرایا)
- ۹۱ قیام محمدبن قاسم علوی در فراسان
- ۹۳ بفش سوم: زمینه‌های مساعد در شرق و شمال ایران
- ۹۳ سیاست عباسیان در برابر علویان
- ۹۴ نقش شهرهای شیعه‌نشین
- ۹۷ اوضاع دافلی ایران و اثرات آن در ماکمیت علویان بر طبرستان
- ۱۰۳ فصل چهارم: ارتباط علویان طبرستان با حکومت‌های ایرانی
- ۱۰۵ ارتباط و میزان تسلط خلفای عباسی بر حکومت‌های ایرانی تا پایان ماکمیت علویان

- ۱۰۸ ارتباط علویان با طاهریان
- ۱۱۱ ارتباط علویان با صفاریان
- ۱۱۳ ارتباط سامانیان با علویان
- ۱۱۷ فصل پنجم: طبرستان در دوران ماکمیت علویان
- ۱۱۹ بخش اول: فراهم نمودن مقدمات
- ۱۱۹ اوضاع سیاسی طبرستان در آغاز نیمه دوم قرن سوم هجری قمری
- ۱۲۰ موقعیت سیاسی کوفه در نیمه قرن سوم هجری قمری
- ۱۲۱ زمینه‌های نفوذ علویان در مناطق اسلامی
- ۱۲۳ کیفیت نفوذ علویان زیدی بر طبرستان
- ۱۲۷ بخش دوم: طبرستان در دوران امارت علویان
- ۱۲۷ قیام مسن‌بن زید علوی و تأسیس حکومت علویان در طبرستان
- ۱۲۹ بیعت مردم طبرستان با مسن‌بن زید علوی
- ۱۳۰ برافروختن مسن‌بن زید با سلیمان‌بن عبدالله طاهری
- ۱۳۲ اقدامات داعی کبیر بعد از تسلط بر طبرستان
- ۱۳۳ شورش‌های داخلی در طبرستان
- ۱۳۵ فتوحات مسن‌بن زید در سایر مناطق
- ۱۳۶ لشکرکشی یعقوب لیث صفاری به طبرستان
- ۱۳۹ ناکامی فلیفه بغداد جهت سرکوبی نهضت مسن‌بن زید علوی
- ۱۴۱ اموال و آثار مسن‌بن زید علوی
- ۱۴۳ آغاز امارت محمدبن زید علوی بر طبرستان و سرکوبی مخالفان
- ۱۴۵ جنگ محمدبن زید در منطقه‌ی ری
- ۱۴۶ برافروختن محمدبن زید با رافع‌بن هرثمه
- ۱۴۸ جنگ رافع‌بن هرثمه و عمر و لیث صفاری
- ۱۴۹ آیا رافع‌بن هرثمه پیرو علویان بود؟

۱۵۰	ظهور سامانیان و برفورد آنها با علویان
۱۵۲	اموال و ویژگی‌های محمد بن زید علوی
۱۵۴	اوضاع طبرستان از شهادت محمد بن زید تا روی کار آمدن ناصر کبیر
۱۵۶	تسلط ناصر کبیر بر طبرستان و برفورد با سامانیان
۱۵۹	اموال و آثار ناصر کبیر
۱۶۱	روی کار آمدن مسن بن قاسم در طبرستان
۱۶۲	اقدامات داعی صغیر در طبرستان
۱۶۳	برفورد مسن بن قاسم با سامانیان
۱۶۷	اموال و ویژگی‌های مسن بن قاسم علوی
۱۶۹	بفش سوم: ادامه‌ی فعالیت علویان بعد از مرگ داعی صغیر
۱۷۰	نهضت الثائر بالله در رودسر
۱۷۱	مسن بن قاسم موقعیت علویان بعد از مرگ الثائر بالله
۱۷۲	انقراض ماکمیت علویان بر طبرستان
۱۷۳	اهمیت و ارزش تاریخی ماکمیت علویان بر طبرستان
۱۷۷	نتیجه
۱۸۱	فهرست منابع و مآخذ

سخن ناشر

کتاب بزرگترین دست آورد بشر است. دانش بشری مدیون هزاران هزار کتابی است که در طول تاریخ با رنج و تلاش فراوان گرد آمده اند. کتاب تداوم معرفت علمی انسان هاست که به تراکم و تداوم دانش و بروز دگرگونی های تمدنی می انجامد.

جای بسی سرور است که با لطف خداوند متعال موسسه انتشاراتی گلبانگ شرق توانسته است کتاب حاضر را در راستای خدمت فرهنگی و علمی خود تقدیم به جامعه علمی کشور نماید.

انتشار این مجموعه با عنوان علویان طبرستان به جامعه علمی می شود که امید است مورد استفاده دانشجویان و علاقمندان قرار گیرد.

انتشارات گلبانگ شرق امیدوار است تا با یاری خداوند و پیروی از اندیشه های مثبت و به منظور نیل به اهداف متعالی ایران اسلامی عزیز میادرت به انتشار آثار نویسندگان، محققان، شاعران و استادان گرامی نموده، بدان امید که این امر گامی موثر در جهت خدمت به استادان و دانشجویان و جامعه علمی کشور باشد و امیدوار است که مقبول نظر افتد.

بدیهی است پیشنهادات و انتقادات سازنده تمامی عزیزان، ما را در بهبود کار و در انجام هر چه بهتر وظیفه ای که به عهده داریم یاری خواهد کرد.

به امید توفیق روز افروز جامعه علمی کشور

موسسه انتشاراتی گلبانگ شرق

مقدمه

بستر تاریخ پُر از حوادثی است که بدون شک شناخت آن برای آیندگان اهمیت دارد. جامعه‌ای که نتواند از تاریخ، گذشته و سوابق فرهنگ و تمدن خود درس بگیرد، نمی‌تواند راه پیشرفت و کمال را در میان پیچیدگی‌های گوناگون، به راحتی طی نماید و چنین جامعه‌ای از پویایی قابل توجه‌ای برخوردار نخواهد بود.

از این دو بررسی ژرف رویدادهای گذشته، تحلیل صحیح از تاریخ و تطبیق سنجیده وضع موجود با تحولات و واقعیت‌های تاریخی و همچنین پیش‌بینی آینده را سبب می‌شود از آنجایی که در ذات تعالیم اسلامی عنصر خروش بر علیه بیدادگری، ظلم و ستم، بی‌عدالتی، موانع رشد و تعالی انسان و جامعه وجود دارد، اسلام پیروان خویش را دعوت می‌کند تا با هر آنچه که غیر حق و باطل است، مقابله کنند. خداوند در قرآن می‌فرماید:

«قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِتْنَةِ الْكَافِرِينَ إِفْكُ الْمُؤْمِنِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْآخِرَى كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَ مَرْدَةٍ وَأَلْعَيْنَ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بَقِيَّةَ مَنْ يَشَاءُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ»^۱

و یا در جای دیگر می‌فرماید:

«إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَالٍ»^۲

بنابراین قیام و انقلاب و ایجاد تحول و دگرگونی در جامعه سابقه‌ای درخشان و ممتد تاریخی در اسلام دارد.

تاریخ اسلام سرشار از قیام‌ها و حرکت‌هایی است که به منظور اصلاح وضعیت و بازگرداندن جریان امور در راه صحیح انجام گرفته است. این سابقه‌ی نمایان تاریخی که از صدر اسلام وجود داشته است،

۱. قرآن مجید، سوره آل عمران، آیه ۱۳. معنی آیه چنین است: (دو گروهی که به هم رسیدند برای شما درس عبرتی است، گروهی در راه خدا می‌جنگیدند و گروهی کافر بودند و آنان را دو برابر می‌دیدند، همانا نصرت الهی را طلب نمایید به درستی که صاحب‌نظران را در آن عبرتی است). «».

۲. قرآن مجید، سوره رعد، آیه ۱۱. ترجمه آیه چنین است: (خداوند سرنوشت هیچ قومی را تغییر نمی‌دهد مگر آن‌که آنان خود را و آنچه به اندیشه‌ها و رفتارهای خودشان مربوط است دگرگون کنند...). «».

گواه روشن و آشکاری بر این امر است که اسلام نه تنها پیروان خود را از قیام، انقلاب و حرکت اصلاح طلبانه باز نمی‌دارد بلکه به انجام آن تشویق و تأکید نیز می‌کند.

باید به این نکته توجه داشت که هر نهضت و قیام زاینده‌ی دو شرط است:

۱. شرط درونی. ۲. شرط بیرونی.

«شرط درونی» آگاهی یافتن نسبت به شرایط ستم‌بار و احساس نیاز نسبت به تغییر آن اوضاع و شرایط است.

منظور از «شرط بیرونی» ستم طبقاتی، اسارت و بردگی است. در این مورد ممکن است گاهی حاکمیت موجود مردم را به اسارت بکشاند و یا این‌که مردم خود اسارت و بردگی را بپذیرند و در واقع قیام زمانی ایجاد می‌شود که مردم از حاکمیت ناراضی باشند و اسارت و بردگی آن‌ها را نپذیرند.

نهضت علویان در طبرستان نیز از این قاعده مستثنی نبود. آن‌ها برای تغییر شرایط حاکم و از بین بردن ظلم و ستم قیام کردند، هنگامی که خلافت عباسی با ادعاهای و اهداف ویژه‌ی خود تشکیل گردید و خلفای متقدم آن چارچوب قدرت و سلطه‌ی آن را منسجم و یکپارچه کردند، جهان اسلام سرنوشت تازه‌ای پیدا کرد. لیکن خلافت عباسی با وجود خصایص ویژه‌ای که دارا بود، تفاوت چندانی با امویان نداشت.

مهم‌تر از همه، این‌که اهداف و آرمان‌های اصیل اسلامی فراموش گردید، معنویات جای خود را به مادیات داد، ظلم و جور نسبت به عناصر انقلابی و رعایا ابعاد گسترده‌ای را به خود گرفت زندگی عامه به فقر و بیکاری کشیده شد و سرانجام نفوذ عنصر ترک، به دربار خلافت ماهیت نظامی داد، در حالی که قبل از ورود ترکان، ایرانیان که در قدرت‌یابی بنی‌عباس نقش مهمی ایفا نموده و در امور اداری و دیوانی مهارت داشته، در خلافت نفوذ کرده و به آن ماهیت دیوانی و دیوان‌سالاری داده بودند.

عدول از آرمان‌های اصیل اسلامی و ظلم و جور و تعدی به جان و مال رعایا ایجاد قیام‌ها و نهضت‌های مختلفی را موجب شد. این نهضت‌ها جنبه‌های گوناگون، سیاسی، نظامی، قومی، اجتماعی و مذهبی را در برداشت.

در جنبه‌ی سیاسی و نظامی که به هر حال پوششی از مذهب را نیز در خود داشت آزادگان سر برافراشتند و با خلافت و سیاست‌های آن در افتادند.

برخی نیز جنبه‌ی قومی داشت، اینان خواستار احیاء آیین زردشت و بازگشت به اوضاع و شرایط ایران

قبل از اسلام بودند.

همچنین جنبه‌ی مذهبی قیام‌هاست که بیشتر در دست شیعیان بود و علیه دنیاگرایی‌ها و ظلم و ستم خلفا انجام می‌شد.

باید به این نکته توجه داشت که تمام نهضت‌های این دوران جنبه‌ی اجتماعی داشتند و هدف آن‌ها تغییر در ساختار اجتماعی جامعه بود، اگر چه از سایر جنبه‌ها نیز خالی نبودند. نهضت علویان در طبرستان فاقد جنبه‌های قومی و نظامی بود ولی در بین اهداف آن‌ها ایجاد تغییر در سیستم و نظام سیاسی و اجتماعی جامعه به چشم می‌خورد. اما جنبه‌ی مذهبی نهضت بر سایر جنبه‌ها برتری داشت، چون هدف اصلی علویان عمل به کتاب خدا و سنت پیامبر(ص) و تغییر حاکمیت از بنی‌عباس به خاندان علی(ع) بود. در این میان، سرزمین‌های اسلامی مرکز ثقل جنبش‌ها و قیام‌ها بودند، زیرا شرط درونی و بیرونی قیام‌ها را یک‌جا در خود داشتند و در تقویت شرط درونی به ویژه بر روی مکتب انقلابی تشیع باید تأکید نمود.

لیکن انگیزه‌ی پرداختن به نهضت علویان این است که از این رهگذر به ماهیت دولت عباسی و سیاست مزورانه‌ی آن‌ها در برابر شیعیان و علویان می‌توان پی‌برد و به این نکته توجه داشت که بعد از ورود اسلام به ایران و مقاومت اهالی شمالی ایران در برابر اعراب، آن‌ها چگونه با روی گشاده از علویان استقبال کردند و از آنان حمایت نمودند. هدف اصلی، مشخص کردن این مسئله و کیفیت برخورد علویان با مردم طبرستان از یک طرف و خلافت عباسی و سایر حکومت‌های محلی ایرانی از طرف دیگر می‌باشد. از این جهت و برای دستیابی به اهداف مورد نظر، مطالب کتاب به پنج فصل تقسیم می‌شود؛ که هر فصل نیز شامل چند بخش است.

فصل اول: به پیدایش فرقه‌ی زیدیه و عقاید و فرق آن‌ها اختصاص دارد، چون علویان طبرستان زیدی مذهب بودند.

فصل دوم: در این فصل موقعیت تاریخی و جغرافیایی طبرستان مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

فصل سوم: به زمینه‌های حاکمیت یافتن علویان بر طبرستان اختصاص می‌یابد، زمینه‌هایی که به لحاظ تاریخی، سیاسی و اجتماعی نقش مهمی داشته است.

فصل چهارم: در این فصل کیفیت روابط علویان طبرستان با دولت‌های دیگر حاکم بر ایران مشخص

خواهد شد.

فصل پنجم: سرانجام در فصل آخر، حاکمیت علویان بر طبرستان و دوران امارت آنها را مورد بحث

قرار خواهیم داد.

در پایان، لازم است از همه‌ی استادان بزرگوار و گرانقدر که نگارنده را در انجام این پژوهش یاری رساندند و سرکار خانم مرضیه مجد برزکی که ویراستاری ادبی و آقای علی‌رضا کرمی که زحمت تایپ این اثر را متحمل شده‌اند تشکر و قدردانی نمایم.

www.ketab.ir